

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ศิลปะการละครในสังคมไทยนั้น อยู่คู่กันมาตั้งแต่แรกเริ่มที่มีบทบันทึกประวัติศาสตร์ทางสังคมและวัฒนธรรม โดยมีความเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยและกาลเวลา โดยเหตุจากปัจจัยต่างๆ อันประกอบขึ้นเป็นองค์ประกอบสำคัญของละคร ได้แก่ ผู้สร้าง เรื่องราว และคนดู ตลอดจนปัจจัยแวดล้อมภายนอกอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นสภาพเศรษฐกิจ สังคม หรือการเมือง หรือในเชิงวิชาการนิเทศศาสตร์ก็คือ ผู้ผลิตสาร ตัวสาร และผู้รับสารในบริบทของการสื่อสารนั้นๆ

ความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะกับมนุษย์เป็นสิ่งที่นักวิชาการในแขนงต่างๆ ให้ความสนใจในการค้นคว้าหาคำตอบ เนื่องจากมนุษย์ในสังคมวัฒนธรรมทุกแห่งหนทั่วโลก ต่างใช้เวลาและพลังงานส่วนหนึ่งไปกับการสร้างสรรค์งานฝีมือ หรือกิจกรรมบางประเภท อันเรียกว่า “ศิลปะ” ซึ่งมีได้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับความจำเป็นพื้นฐานในแง่ความอยู่รอดของชีวิต ตั้งแต่ในยุคสมัยแรกเริ่มที่มนุษย์เริ่มอยู่ร่วมกันเป็นสังคม มนุษย์ได้นำเอาสิ่งจากเปลือกไม้มาใช้วาดรูปตามผนังถ้ำเพื่อจุดมุ่งหมายในการสื่อสารบางอย่าง โดยต่อมาก็ได้พัฒนาจนเป็นเรื่องของเทคนิควิธีในการวาดภาพ ปั้นรูปแกะสลัก ประดับประดาร่างกาย ร่ายรำ ทอผ้า ตลอดจนการสร้างเทพนิยาย นิทานพื้นบ้าน วรรณกรรม ไปจนถึงงานแสดงอื่นๆ เช่น ละคร หรือภาพยนตร์

“ละคร” ถือได้ว่าเป็นศิลปะที่มีความสัมพันธ์อันแนบแน่นกับความเป็นมนุษย์ เนื่องมาจากงานสื่อสารการละครนั้น เกิดจากการนำภาพจากประสบการณ์ตลอดจนความคิดจินตนาการของมนุษย์มาเรียบร้อยเป็นเรื่องราว แล้วนำเสนอในรูปแบบของการแสดง โดยมีนักแสดงเป็นผู้ถ่ายทอดแก่ผู้ชมโดยตรง ซึ่งละครถือเป็นศิลปะชนิดหนึ่งที่สามารถสื่อสารกับผู้ชมได้ดีเป็นอย่างดี เนื่องจากมีลักษณะเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน หรืออาจกล่าวได้ว่า งานสื่อสารการละคร คือสื่อแห่งชีวิต เนื่องจากผู้ชมละคร จะได้สัมผัสและเฝ้าดูความเป็นไปของชีวิตในแบบหนึ่งๆ กล่าวคือ ละครไม่ได้เป็นเพียงศิลปะการแสดงเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่เป็น “สื่อ” ที่ส่งผ่านเรื่องราวชีวิตหนึ่งไปสู่อีกชีวิตหนึ่งอีกด้วย

สดใส พันธุมโกมล กล่าวไว้ว่า การศึกษาวิชาศิลปะการละคร คือการศึกษาให้เข้าใจชีวิตและจิตใจของมนุษย์ ปฏิบัติที่มนุษย์มีต่อสิ่งแวดล้อม ปัญหาเฉพาะหน้า ธรรมชาติ

กฎเกณฑ์ทางสังคม ตลอดจนเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งย่อมนำไปสู่ความเข้าใจตนเองและผู้อื่น กล่าวคือ วิชาศิลปะการละคร คือ การศึกษาค้นคว้าหาความจริง หลักปรัชญาและแนวทางชีวิตที่เห็น ได้จากการแสดงออกของมนุษย์ทุกยุคทุกสมัยในรูปของละคร (โครงการสื่อชาวบ้าน, 2528: คำนำ)

สุชาติ สวัสดิ์ศรี ให้ความเห็นเกี่ยวกับศิลปะการละครไว้ว่า การละครนั้นถือเป็น กิจกรรมทางปัญญา เรื่องราวต่างๆ ที่ปรากฏในบทละคร คือ เรื่องราวที่สะท้อนให้เราได้รับรู้ถึงวิถี บางอย่าง ซึ่งจะทำให้ผู้ได้เสพเกิดพลัง นึกคิด และรับรู้ถึงวิถีไปตามบทบาทของตัวละคร ไม่ว่าจะ บทบาทของตัวละครเหล่านั้นจะนำเสนอออกมาในรูปแบบใด สุขนาฏกรรม โศกนาฏกรรม หรือ ผสมผสานกันไปในลีลาต่างๆ กิจกรรมของการละครในรูปแบบต่างๆ ที่เกิดขึ้น ย่อมมีส่วนทำให้ มนุษย์ได้รู้จักมนุษย์ด้วยกันเอง และสร้างความหมายใหม่ๆ ให้มนุษย์รู้สึกโดดเดี่ยวน้อยลง (นิมิตร พิพิธกุล, ผวน้ำ เกลิมชาติ, 2545: คำนำ)

ในแง่มุมของการสื่อสารนั้น ละคร ถือเป็นศิลปะที่เป็นสื่อชนิดหนึ่งที่สามารถ เข้าถึงผู้ชมได้ดีเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งในข้อนี้ โรลองด์ บาร์ธส์ (Roland Barthes) นักวิชาการแนวยุคหลัง สมัยใหม่ชาวฝรั่งเศส ได้ให้คำจำกัดความถึงละครในแง่มุมของการสื่อสาร เอาไว้ว่า

ละคร คือ เครื่องจักรแห่งการสื่อสารประเภทหนึ่ง ในขณะที่ไม่ได้ทำงาน เครื่องจักรนี้ก็ซ่อนตัวอยู่หลังม่าน แต่เมื่อมีการเปิดตัวเครื่องจักรนี้ มันจะส่งสาร (messages) จำนวน หนึ่งมายังเราทันที สารเหล่านี้มีลักษณะพิเศษเฉพาะ กล่าวคือ มันถูกส่งมาพร้อมๆ กัน แต่ด้วย จังหวะที่ต่างกันในการแสดงแต่ละขณะ เราจะได้รับข่าวสารถึงหกหรือเจ็ดประการในเวลาเดียวกัน (จากฉาก เสื้อผ้า แสง ตำแหน่งของนักแสดง กิริยาท่าทาง ภาษาใบ้ คำพูด) ข่าวสารบางประเภทคงที่ (กรณีของฉาก) ในขณะที่ข่าวสารอื่นๆ เปลี่ยนไป (คำพูด กิริยาท่าทาง) นี่เป็นเรื่องของการประสาน ข่าวสารอย่างแท้จริง และนี่คือลักษณะความเป็นละคร (อ้างถึงในวัลยา วิวัฒน์ศร, 2538: 123)

งานศิลปะหลายๆ ประเภท ล้วนได้รับเอาอิทธิพลทางความคิด ความรู้สึก ตลอดจน เรื่องราวของแต่ละยุคสมัยเอาไว้ และสะท้อนผ่านออกมาสู่ผู้รับ เป็นผลงานศิลปะในรูปแบบต่างๆ ให้เราได้เห็นจนปัจจุบัน

ศิลปะการละคร เป็นปรากฏการณ์การรวบรวมศิลปกรรมแขนงต่างๆ เข้ามาไว้ ร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นจิตรกรรม ประติมากรรม คีตกกรรม วรรณกรรม และนาฏกรรม แต่ผู้ชมจะ ค้นเคยและให้ความสำคัญในการตีความในเชิงวรรณกรรมเท่านั้น สิ่งสำคัญที่ขาดมิได้ในศิลปะการ

ละคร คือ การสื่อสารกันในระดับความรู้สึก ซึ่งยากต่อการตีความ วิเคราะห์ และถ่ายทอดด้วยภาษาอักษร เพราะมันเป็นภาษาที่เกิดขึ้นให้ประจักษ์แจ้งต่อหน้าต่อตา ฉับพลันทันทีทันใด ของขบวนการความสัมพันธ์ของมนุษย์ ผู้ดู ผู้แสดง โดยไม่มีสื่ออื่นใดมาขวางกั้น (คำรณ คุณะดิลก, 2539. อ้างใน จุฬารัตน์ มาเสถียรวงศ์, 2540)

ผู้ที่ได้ศึกษาประวัติอารยธรรมมาคงจะทราบดีว่า ชาติที่บรรลุถึงความเจริญรุ่งเรืองในทางวัฒนธรรมมักจะเป็นชาติที่มีประเพณีการละครอันรุ่งเรืองคู่กันไป จะเป็นจีนก็ดี อินเดียก็ดี กรีกโบราณก็ดี ชาติเหล่านี้ได้ฝากมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าไว้ให้แก่โลกในรูปแบบของละคร (เจตนา นาควิชระ, 2544: 42)

และหากพิจารณาถึงจุดเริ่มต้นของละครสมัยใหม่ของไทยในภาคประชาชน ที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกนั้น ส่วนใหญ่ไม่ได้เน้นความรื่นเริงบันเทิงใจตามอย่างประเพณีนิยมของละครแบบตะวันตกช่วงแรกๆ หากแต่มุ่งเน้นให้คนดูเกิดความคิด เกิดความรู้สึก ร่วมรับรู้ปัญหาของสังคมผ่านตัวละคร และเกิดความคิดวิพากษ์วิจารณ์ในขณะที่อยู่หรือหลังจากดู เนื่องจากปัญหาที่ละครเสนอไว้ ก็คือปัญหาที่เกิดจากชีวิตและสังคมของคนดูนั่นเอง บทละครส่วนใหญ่ นั้น มักจะมุ่งสะท้อนสภาพความเป็นจริงในสังคม ดังนั้นการศึกษาละคร จึงเป็นการศึกษาถึงปรัชญาความเป็นจริงของชีวิตผ่านละครแต่ละเรื่องด้วย

งานสื่อสารการละคร มีความสัมพันธ์กับสังคมและมนุษย์ เช่นเดียวกับสื่อศิลปะอื่นๆ กล่าวคือ งานสื่อสารการละคร มักจะมีบริบทของสังคม การเมือง ตลอดจนเรื่องราวต่างๆ ของมนุษย์ในแต่ละยุคสมัยถ่ายทอดผ่านมา โดยในเรื่องของการสะท้อนหรือถ่ายทอดเรื่องราวของมนุษย์ผ่านงานประเภทจินตคดีต่างๆ นั้น ชลธิชา กลัดอยู่ ได้เขียนวิจารณ์ไว้ในบทความชื่อ ไตรภูมิพระร่วง : รากฐานของอุดมการณ์ทางการเมืองไทยว่า (ชลธิชา กลัดอยู่, 2517: 107. อ้างใน พิชรินทร์ อนันต์ศิริวัฒน์, 2541)

วรรณคดีบริสุทธิ์ไม่เคยมีในสารบบของวรรณคดี ไม่ว่าชาติใดภาษาใด วรรณคดีทุกเรื่องจะต้องเกิดขึ้นเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ในด้านต่างๆ เสมอ เช่น ขึ้นต่ำสุดเพื่อระบายอารมณ์รักใคร่ชอบพอกเกลียดโกรธ ขึ้นต่อมาเพื่อบันทึกเหตุการณ์ ความทรงจำ และขึ้นต่อๆ มาเช่น เพื่อใช้ในการแสดง (ร้อง รำ ระบาย หนั ง หุ่น ละคร โขน) เพื่อเล่าเรื่อง เพื่อรับใช้ศาสนาและเพื่อรับใช้การเมืองการปกครอง ฯลฯ

ในการเดินทางของประวัติศาสตร์ทางการเมืองและสังคมในมุมต่างๆ ทั่วโลก รวมถึงบ้านเมืองเราด้วยนั้น มีผู้ศึกษาวิจัยพบว่างานด้านศิลปะและวัฒนธรรมหลายๆ อย่าง อาทิ วรรณกรรม บทกวี บทเพลง เรื่องสั้น ภาพเขียน รวมทั้งศิลปการละคร ล้วนมีส่วนในการเป็นพลังขับเคลื่อนให้สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลง ตลอดจนเป็นบทบันทึกทางประวัติศาสตร์หน้าหนึ่งที่ได้รับเอาอิทธิพลทางความคิด ความรู้สึก ตลอดจนเรื่องราวของแต่ละยุคสมัยเอาไว้ และถ่ายทอดผ่านออกมาในงานศิลปะนั้นๆ

ช่วงเวลานี้ที่การเดินทางของประวัติศาสตร์ทางการเมืองและสังคมประเทศไทย ถูกบันทึกและเล่าขานผ่านงานศิลปะแขนงต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นวรรณกรรม ภาพเขียน บทเพลง รวมถึงผลงานด้านการสื่อสารการแสดงมีความน่าสนใจที่สุดคือช่วงทศวรรษที่ 2510 อันเป็นช่วงที่ อุณหภูมิทางการเมือง และบรรยากาศการแสดงความคิดเห็นต่อสังคมร้อนแรงที่สุด มีการสะท้อนความคิดเห็นผ่านสื่อทางศิลปะเกิดขึ้นมากมาย ทั้งในแง่ปริมาณและคุณภาพ อีกทั้งยังเป็นจุดเริ่มต้นและมีอิทธิพลต่อผู้สร้างสรรค์ผลงานในยุคปัจจุบัน ซึ่งมีกลุ่มผู้สนใจนำเสนอความคิดเห็นต่อสังคมรอบตัวในวิธีการที่เปลี่ยนไป และมีวงจำกัดขึ้น

เมื่องานสื่อสารการแสดง เป็นการสื่อสารเชิงสุนทรีย์อย่างหนึ่งที่ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อถึงแนวคิด อารมณ์ ความรู้สึกของมนุษย์ ดังนั้น การศึกษาแนวคิด มุมมอง ตลอดจนกระบวนการสร้างสรรค์ผลงานของผู้สร้างสรรค์งานสื่อสารการแสดง ในช่วงเวลาหนึ่งๆ จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจในการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ทั้งในแง่ของพลังการสื่อสารเชิงสุนทรีย์ของผลงานเอง และเรื่องราวที่สะท้อนผ่านผลงานในรูปแบบของสื่อสารการแสดง อันมีความแปรผันไปตามเวลาและสถานการณ์แวดล้อมที่เปลี่ยนไป ตลอดจนความหมายและเชื่อเกี่ยวกับศิลปการละครในมุมมองของนักวิชาชีพการละครผู้เลือกใช้งานสื่อสารการแสดงเพื่อสื่อสารกับสังคม กล่าวคือ ในทัศนะของพวกเขานั้น ละครคืออะไร ละครเป็นศิลปะอย่างไร ละครสื่อสารกับมนุษย์ได้อย่างไร สื่อสารการละครจำเป็นต่อสังคมอย่างไร และในช่วงเวลาต่างๆ ผู้สร้างสรรค์ผลงานมีความเชื่ออย่างไรต่องานสื่อสารการละคร และทำไมจึงเลือกงานสื่อสารการละครในการนำเสนอประเด็นความคิดของตน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเชิงสังคมและการเมืองในงานสื่อสารการแสดงผลละครเวทีสมัยใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงทศวรรษที่ 2510 ที่มีอิทธิพลต่อนักวิชาชีพการละครในปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาแนวคิดเชิงสังคมและการเมืองในงานสื่อสารการแสดงผลของนักวิชาชีพการละครในช่วงปี พ.ศ. 2544 – 2548 เปรียบเทียบกับแนวคิดเชิงสังคมและการเมืองในงานสื่อสารการแสดงผลในช่วงทศวรรษที่ 2510
3. เพื่อศึกษาแนวคิดและกระบวนการสื่อสารในการนำเสนอสื่อสารการแสดงผลที่มีแนวคิดเชิงสังคมและการเมืองของนักวิชาชีพการละครในช่วงปี พ.ศ. 2544 – 2548 เปรียบเทียบกับแนวคิดเชิงสังคมและการเมืองในงานสื่อสารการแสดงผลในช่วงทศวรรษที่ 2510

ปัญหาคำวิจัย

1. ผลงานสื่อสารการแสดงผลละครเวทีสมัยใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงทศวรรษที่ 2510 สะท้อนแนวคิดเชิงสังคมและการเมืองอย่างไร
2. ผลงานสื่อสารการแสดงผลในช่วงปี พ.ศ. 2544 – 2548 สะท้อนแนวคิดเชิงสังคมและการเมืองของนักวิชาชีพการละครผู้สร้างงานอย่างไร
3. แนวคิดและกระบวนการสื่อสารในการนำเสนองานสื่อสารการแสดงผลที่มีแนวคิดเชิงสังคมและการเมืองของนักวิชาชีพการละครในช่วงปี พ.ศ. 2544 – 2548 เป็นอย่างไร

ขอบเขตของการวิจัย

1. ศึกษาภาพรวมของงานสื่อสารการแสดงผลในช่วงทศวรรษที่ 2510 โดยวิธีการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารเชิงประวัติศาสตร์ ของภาพรวมงานสื่อสารการแสดงผลละครเวทีสมัยใหม่ที่สะท้อนประเด็นทางสังคมและการเมือง
2. ศึกษาผลงานสื่อสารการแสดงผลในปัจจุบัน โดยเลือกศึกษาเฉพาะกลุ่มละครที่มีการสร้างผลงานประเภทละครเวทีสมัยใหม่มายาวนาน 5 ปีขึ้นไป และมีผลงานอยู่ในช่วงปี 2548 – 2544 โดยผลงานนั้น นำเสนอประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสังคมและการเมือง ทั้งนี้ เลือกเฉพาะผู้สร้างงานสื่อสารการแสดงผลที่มีลักษณะการเปิดให้ผู้ชมทั่วไปได้เข้าชม ไม่นับผลงานที่เป็นละครรณรงค์ ที่มีการนำละครเข้าไปสู่กลุ่มเป้าหมายโดยตรงในลักษณะละครเร่ และผลงานละครในมหาวิทยาลัย

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

การสื่อสารเชิงสุนทรียะ - สังคม (*Aesthetic - Societal Communication*)

หมายถึง แนวคิดและมุมมองเชิงศิลปะในกระบวนการสร้างสรรค์งานสื่อสารการแสดง ที่สะท้อนประเด็นทางสังคม - การเมือง

นักวิชาชีพการละคร (*Professional Theatre Artist*)

หมายถึง นักการละครที่มีการสร้างสรรค์งานสื่อสารการแสดงเป็นอาชีพ โดยมีการสร้างสรรค์ผลงานสู่สาธารณชนอย่างสม่ำเสมอ 5 ปี ขึ้นไป และมีผลงานอยู่ในช่วงปี พ.ศ. 2544 -2548

งานสื่อสารการแสดง (*Performing Arts*)

หมายถึง ศิลปะการแสดงละครเวทีสมัยใหม่ ไม่นับผลงานละครบรรณคดี ที่มีการนำละครเข้าไปสู่กลุ่มเป้าหมายโดยตรงในลักษณะละครเร่ และผลงานละครในมหาวิทยาลัย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อเป็นแนวทางหนึ่งในการศึกษาศิลปะการละครในเชิงวิชาการนิเทศศาสตร์ ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้ทางการสื่อสารเชิงสุนทรียะ
2. เพื่อประโยชน์ในเชิงวิชาชีพของนักการละคร ท้องจะ ได้ตระหนักถึงความเชื่อมโยงของศิลปะการละครกับสังคม อันจะเป็นประโยชน์ต่อจิตวิวัฒน์ในการสร้างสรรค์ผลงาน
3. เพื่อเป็นแนวทางหนึ่งในการพิจารณาการกำหนดประเด็นในการบริหารหลักสูตรการศึกษาวิชาศิลปะการละครในระดับอุดมศึกษา